

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В'ячеслав Годоров*, Валентина Олійник**

**Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
вул. Репіна 12, Ізмаїл, 68600, Україна*

***Одеська національна академія харчових технологій,
вул. Канатна 112, Одеса, 65039, Україна*

Аналізуються соціально-економічні передумови як один з чинників формування та стійкого розвитку туристично-рекреаційного господарства Одеської області. Виявлено, які негативні тенденції розвитку обласного регіону можуть стати каталізатором розвитку туристично-рекреаційної діяльності.

Ключові слова: Одеська область, туристично-рекреаційна діяльність, соціально-економічні чинники, депопуляція населення, безробіття.

Глибока економічна криза, яка охопила українське суспільство, призвела до значного погіршення умов життєдіяльності населення. Зараз основними чинниками, що обумовлюють несприятливі суспільні процеси, є від'ємний природний приріст, «соціальне» сирітство, збільшення навантаження на працюючого при збереженні застарілих технологій, значне скорочення фактичних доходів населення, розпад державної безкоштовної системи охорони здоров'я, зменшення кількості медичних лікувальних закладів, погіршення екологічної ситуації, розповсюдження інфекційних захворювань тощо. Найбільш болюче це вдарило по сільській місцевості.

Наведені негативні тенденції розвитку України об'єднаємо в дві групи. Першу групу складають чинники, що обумовлені демотрудоресурсними проблемами суспільства, а другу – чинники, що обумовлюють якість людського потенціалу. Безумовно вони дуже взаємопов'язані та взаємообумовлені.

Як варіант пом'якшення даної ситуації може розглядатися розвиток туристично-рекреаційного господарства. З одного боку це дозволить задіяти місцеві ресурси (як людські так і інфраструктурні), а з іншого – на туризм та відпочинок в Україні, що інтенсивно розвивається, буде значний (у тому числі і внутрішній) попит. Це стосується і Одеської області, яка вирізняється унікальним географічним положенням, значною диференціацією адміністративних одиниць за рівнями соціально-економічного розвитку та забезпеченості туристично-рекреаційними ресурсами.

Головною особливістю географічного положення Одещини виступає її приморське та прикордонне положення. Вона займає територію Північно-Західного Причорномор'я гирла Дунаю до Хаджибейського лиману. Історичними батьківщинами основних етнічних меншин є держави, з якими регіон має сухопутні та морські кордони. Сусідні держави (Туреччина, Румунія, Болгарія, Молдова тощо) підтримують тісні зв'язки зі своїми діаспорами або етнічно близькими спільнотами.

Регіоном проходять траси діючих і майбутніх міжнародних транспортних коридорів (МТК), зокрема МТК № 7 – “Дунайський водний шлях” та МТК № 9 – “Хельсінкі (Фінляндія) – Александрополіс (Греція)”. Дунай розглядають як одну з ключових ланок МТК TRASECA – “Європа – Кавказ – Азія” та Євро-Азійського нафтотранспортного коридору (“САНТК”). Через регіон проходять ланки майбутньої Єдиної транспортної системи країн ЧЕС – Чорноморського економічного співробітництва. На Нижньому Дунаї активізується транскордонне співробітництво, організуються міжнародні поромні переправи, зростає прикордонна торгівля, розробляються програми міжнародного співробітництва.

Одещина відносно слабо забезпечене природними ресурсами. Це особливо помітно при аналізі наявних мінерально-сировинних ресурсів. Тут необхідно відзначити незначні запаси бурого вугілля (м. Болград), нафти (с. Кулевча Саратського району), вапняку (с. Главани Арцизького району), пісків (м. Вилкове та с. Шабо Білгород-Дністровського району) та мармуру і доломіту (північніше міста Білгород-Дністровський). Разом з цим південно-західна частина обласного регіону виділяється своїм рекреаційним потенціалом (клімат, море, лікувальні грязі, мінеральні джерела, рапа лиманів і моря), біологічними ресурсами моря, лиманів, великих річок, високоцінними біосферними ресурсами, представленими унікальними і своєрідними природними комплексами (плавні, коси, пересипи), екосистемами та біоценозами. Все ж найбільш значущими природними ресурсами є земельні.

Область має величезні водні ресурси, які є винятковими для степової зони. Вони представлені двома крупними річками (Дунай, Дністер), Придунайськими озерами, підземними водами різної якості. Okремо слід виділити приморські лимани–озера. Найбільшими серед них є Дністровський, Будацький, Бурнас, Алібей, Шагани, Сасик, Куяльник, Хаджибей, Тилігул. Для задоволення рекреаційних потреб населення обмежена можливість використання тільки ресурсів лиману Сасик. Це обумовлено негативним результатом його опріснення дунайською водою, яке було проведене в 1978 році. Відзначимо, що не дивлячись на все це Дунай-Дністровське межиріччя відноситься до території з край обмеженими запасами доброякісної питної води.

Чисельність населення Одеської області за станом на 01.01.2012 р. складала 2388,3 тис. чол., що на 9,4% (247 тис. чол.) менше ніж у 1991 році. При цьому за останній рік, що передував цієї даті, людність скоротилася на 0,4 тис. чол. Починаючи з 1991 року в обласному регіоні в цілому спостерігається депопуляція населення. На 4 роки пізніше цей процес став привалювати в межиріччі Дунаю та Дністра. В кінці 2010-х років знову найгіршими геодемографічними процесами почали характеризуватися північні райони. Так, в 2011 році 5 найбільших катастрофічних показників були властиві Ананьївському (-7,5‰), Балтському (-8,2‰), Кодимському (-8,1‰), Котовському (-3,9‰) та Савранському (-4,8‰) районах. Практично така ж ситуація спостерігалася і роком раніше [1].

Єдиним їх реальним конкурентом в цьому негативному рейтингу є друге за людність місто обласного регіону – Ізмаїл (-3,1‰). Найбільше місто Українського Придунав'я в період з 1991 по 2012 рік втратило 22,6% свого населення. Це є наслідком значного погіршення умов життєдіяльності. Практично всі підприємства, що визначали обличчя не тільки міста, але і всього регіону (целюлозно-картонний, консервний комбінати тощо) практично зникли з економічної карти. Містоутворюючі господарські суб'єкти Ізмаїльський морський торговельний порт та Дунайське річкове пароплавство значно скоротили свої показники.

Втрати Ізмаїла можемо порівняти тільки з втратами основного економічного центра периферійної частини Дунай-Дністровського межиріччя – міста Арциз. Тут негативні тенденції руху населення значною мірою зумовлені ліквідацією найбільшого в Україні військового аеродрому.

В абсолютному виразі більше скорочення чисельності населення було характерне тільки для міста Одеса. За аналогічний період обласний центр втратив 92,5 тис. чол., що складає 8,4% його населення. Зараз місто знаходиться на грані втрати статусу «міста-мільонера».

Катастрофічна соціально-економічна та демографічна ситуація в Ізмаїлі підтверджується і особливістю міграційного приросту населення. Місто стабільно втрачає щорічно близько 10 чоловік на кожному 1000 населення. Це найбільший від'ємний показник в області. Такі процеси ставлять під питання майбутнє не тільки другого за людністю міста Одеської області, центра Дунайського портово-промислового комплексу, але і всього Українського Придунав'я.

Історично південно-західна частина обласного регіону (Українське Придунав'я, Дунай-Дністровське межиріччя) на протязі значного періоду виділялася найкращими геодемографічними показниками. Це було зумовлено високою народжуваністю в середовищі

етнонаціональних груп. Велика родина полегшувала обробку земельних наділів. Якщо до 1994 року всі основні етнонаціональні меншини регіону, які проживали головним чином в сільській місцевості, вирізнялися природним приростом населення, то після даної дати тільки в гагаузьких поселеннях цей показник коливається в районі нуля.

Статеві-вікова структура є важливою характеристикою населення. Сучасна статеві-вікова структура населення формується під впливом багатьох факторів, головними з яких є демографічний, економічний та соціальний. В Одеській області кількість жінок помітно перевищує чоловіче населення, така ситуація обумовлюється за рахунок більшої тривалості життя жінок. У молодших вікових групах переважають хлопчики, оскільки їх народжується трохи більше. У наступних вікових групах співвідношення хлопчики – дівчата поступово вирівнюється за рахунок дещо більшої смертності чоловічого населення. У старших вікових групах різко переважає жіноче населення за рахунок більшої тривалості життя жінок.

Формування нового типу демографічної поведінки найбільш активної у репродуктивній поведінці частини молоді в кризовій ситуації має винятково велике значення. Без розробки і впровадження в життя економічних, юридичних, психологічних та інших заходів, спрямованих на трансформацію переважаючій на даний момент демографічної ситуації, неможливо докорінно змінити характер демографічних процесів.

За національним складом Одеська область помітно вирізняється серед інших регіонів України. В її межах проживають понад 130 національностей і народностей. Причому особи некорінних етносів становлять понад 37% населення області, в той час як в цілому по Україні цей показник – 26,4%. Основними етнонаціональними групами є українці, росіяни, болгары, молдавани, гагаузи, євреї, білоруси, вірмени тощо (наведені в порядку зменшення чисельності).

Південно-західна частина Одещини разом з Закарпаттям вирізняються найбільш строкатою етнічною структурою населення. Тут історично склалися ареали компактного розселення національних меншин – болгар, росіян, молдаван, гагаузів. В межиріччі другою за чисельністю групою після українців є болгары. Село Жовтневе Болградського району – єдине в Україні, в якому албанці складають третину мешканців. В центральній частині регіону також мешкають більше сотні спільнот, які розселені в поліетнічному середовищі. В обласному центрі мешкає більшість євреїв. В Північних районах українці складають більше 80% населення. Тільки молдавани розселені (як і на південному заході) вздовж державного кордону зі своєю історичною батьківщиною та поблизу колишньої столиці Молдавської РСР [2].

Забезпеченість трудовими ресурсами значною мірою визначається співвідношенням основних вікових груп населення – до працездатного, працездатного та післяпрацездатного віку. На протязі останніх двох десятиліть в складі населення області значно зменшилась доля молодших вікових груп і відповідно збільшується частка старших людей [3].

Одещина характеризується поліцентричним приморсько-фасадним типом територіальної структури господарства, основними секторами якого є зовнішньоекономічна діяльність, морегосподарський, машинобудівний, транспортний, рекреаційний і агропромисловий комплекси. За часів Радянського Союзу основна частина населення та господарства обласного регіону концентрувалися в межах двох портово-промислових комплексів (Одеського та Дунайського). Зараз спостерігаються стійкі тенденції збільшення нагромадження населення в межах Одеської промислової агломерації.

В Одеській області найбільшим пріоритетом є розвиток галузей морегосподарського і транспортного комплексу (міжнародного транзиту, зовнішньоторговельного, морепромислового циклів). Завершення будівництва глибоководного судового ходу “Дунай – Чорне море”, значно покращить транспортно-географічне положення, та підвищить роль Українського Придунав’я в системі міжнародних транспортно-комунікаційних зв’язків портів Дунайського регіону Європи.

В береговій зоні, що виділяється значним рекреаційно-антропогенним навантаженням на навколишнє середовище, концентруються головним чином портово-промислові (Одеса,

Іллічівськ, Южне, Рені, Ізмаїл, Кілія, Усть-Дунайський, Білгород-Дністровський), промислові (Болград, Татарбунари) центри і курортно-рекреаційні (Одеський, Затоцько-Сергієвський, Татарбунарський) райони. Однак і в приморській смузі курортно-рекреаційних зон інтенсивно розвивається сільськогосподарське виробництво. Тут основними господарськими суб'єктами є рибоаграрні підприємства.

За часів Радянського Союзу єдиним промисловим центром периферійної частини межиріччя Дунаю та Дністра з відносно стійкою зоною економічного тяжіння було місто Арциз. Вигідне транспортно-географічне положення нівелюються низьким рівнем розвитку транспортної інфраструктури в центральній частині регіону. Північні райони Одеської області не можуть конкурувати з центральними та південно-західними районами за економічним потенціалом та ресурсною базою розвитку туристично-рекреаційного господарства. Основними економічними центрами є крупний транспортний вузол, місто обласного підпорядкування Котовськ та колишній адміністративний центр Молдавської АРСР місто Балта. Розселення населення переважно в малих сільських поселеннях зробило цей субрегіон Одещини традиційно депресивним.

Місцем, де з найбільшою вірогідністю люди можуть знайти роботу, є місто Одеса. Відзначимо, що сюди в пошуках заробітку з'їжджаються мешканці не тільки обласного регіону, але і всього Причорномор'я. Тому саме міграційне сальдо визначає позитивну динаміку чисельності населення обласного центру та сусідніх районів. Відзначимо, що в останні п'ять – сім років практично нівелюється роль вікової структури та освітньо-кваліфікаційного рівня населення. Більшість трудових мігрантів чоловіків стають різноробочими та працюють головним чином на будівництві. Жінки, які не мають конкурентоспроможної в сучасних умовах спеціальності працевлаштовуються на сезонні роботи (прополка виноградників в Білгород-Дністровському районі та прополка цукрових буряків в північних районах Одещини). Представники обох статей після завершення навчального закладу в основній свої частці не повертаються до рідного поселення. При цьому більшість працевлаштовується за спеціальністю, яка не має нічого спільного з набутим фахом.

Сільське господарство традиційно є провідним сектором економіки Одеської області, який за обсягами виробництва посідає третє місце, а за зайнятим населенням – перше. Відзначимо, що на значне скорочення зайнятості населення в господарстві регіону, така вагома роль цієї галузі збереглася. За останні два десятиліття докорінно змінилося співвідношення часток сільськогосподарських підприємств і приватних господарств населення. У 1990 р. сільськогосподарські підприємства втричі перевищували за обсягами виробництва приватні господарства населення. Починаючи з 1994 р. вони практично зрівнялися, а з 2000 р. приватні господарства населення за обсягами сільськогосподарського виробництва вже вийшли вперед. Провідними галузями рослинництва в області є зернове господарство, вирощування технічних культур – соняшнику (повсюдно) та цукрового буряку (у північних районах), овочівництво, виноградарство та садівництво [4].

Середня заробітна плата в Одеській області в 2011 році складала близько 2,4 тис. гривень. Більше за цю суму в середньому отримували мешканці міст Одеса, Іллічівськ, Котовськ та Южне, та Комінтернівського та Овідіопольського адміністративних районів. Більше 2,0 тис. гривень отримували також в поселеннях Білгород-Дністровської міської ради та місті Ізмаїл. Як не парадоксально, але найнижчу заробітну плату отримували в деяких районах (Арцизький, Ізмаїльський, Тарутинський і Татарбунарський райони) Дунай-Дністровського межиріччя та в місті Теплодар. Тобто, існує диспропорція між економічним потенціалом субрегіонів Одещини та рівнями заробітної плати.

Офіційний рівень безробіття в регіоні відносно невисокий – близько 1%. При цьому, необхідно відзначити, що згідно офіційних статистичних даних за період з кінця 2005 року по кінець 2011 року рівень безробіття зменшився вдвічі. В містах обласного підпорядкування цей показник значно менший ніж в цілому по Одещині. Але приховане безробіття та неповна

зайнятість населення зачіпають більшу частину населення і виступають гострою соціальною проблемою. На цьому тлі найбільш приближеними до реальних показників є рівень зареєстрованого безробіття в Красноокнянському та Савранському районах. Тільки тут ці показники більше 4 та 5% відповідно. Відзначимо, що за оцінкою експертів, приховане безробіття в сільській місцевості складає більше 30%. Головними напрямками її подолання є пріоритетний розвиток працездатних галузей агропромислового комплексу, нарощування власної переробки сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах і домашніх господарствах. Реальний добробут населення, проте, забезпечується діяльністю кваліфікованої робочої сили, зокрема – в річковому транспорті, суднобудуванні, судноремонті, в інших галузях машино- та приладобудування.

Проведене дослідження дозволяє зробити деякі висновки та рекомендації, що відображають соціально-економічні передумови розвитку туристично-рекреаційного господарства Одеської області:

1) Одещина – один з найбільш економічно розвинених регіонів України, в якому туристично-рекреаційне господарство вже є галуззю спеціалізації. До того ж, тут склалися унікальні соціально-економічні передумови для подальшого інтенсивного розвитку цієї галузі господарського комплексу.

2) Про перспективність сфери туризму та рекреації також свідчать відносно більш прогресивна вікова структура и катастрофічний рівень прихованого (фактичного) безробіття в сільській місцевості. Розвиток туристично-рекреаційного господарства допоможе вирішити деякі проблеми сільської місцевості, головної з яких є зайнятість.

3) Поліетнічний склад сільського населення (насамперед Дунай-Дністровського межиріччя), превалювання самозайнятості та низка заробітна плата в сільській місцевості мають надати поштовх для розвитку сільського зеленого туризму, якій не потребує значних капіталовкладень для початку власного бізнесу в цій царині.

4) Не дивлячись на наявні соціально-економічні передумови и унікальні рекреаційні ресурси для розвитку багатьох напрямів індустрії туризму гальмує відсутність інфраструктури.

Список використаної літератури:

1. Міста та райони Одеської області за 2011 рік: Статистичний збірник / Державна служба статистики України Головне управління статистики в Одеській області; За ред. Т.В. Копилової. – Одеса: Астропринт, 20 12. – 291 с.
2. Одеська область: Географічний атлас: Моя мала Батьківщина / Відповідальний редактор Погурелька. – К.: ТОВ "Видавництво "Мапа", 2002. – 20 с.
3. Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства: навч. посібник / авт. колектив: О.Г.Топчієв [керівник], І.І. Кондратюк, В.В. Яворська [та ін.]. – Одеса: Астропринт, 2012. – 336 с.
4. Одеський регіон: природа, населення, господарство: Навч. пос. / О.Г. Топчієв, І.І. Кондратюк, О.І. Полоса та ін.; За заг. ред. О.Г. Топчієва. – Одеса: Астропринт, 2003. – 184 с.

SOCIO-ECONOMIC BACKGROUND OF TOURISM IN ODESSA REGION

Vyacheslav Todorov*, Valentyna Oleynyk**

** Izmail State Liberal Arts University,
Repin str, 12, Izmail, 68600, Ukraine*

*** Odessa National Academy of Food Technologies?
Kanatnaya str 112, Odessa, 65039, Ukraine*

Analyzes the socio-economic conditions as a factor in the formation and development of sustainable tourism and recreation economy of Odessa region. Revealed what negative trends in the regional area can become a catalyst for the development of tourism and recreational activities.

Key words: Odessa Region, tourism and recreation activities, socio-economic factors, depopulation, unemployment.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

Вячеслав Тодоров*, Валентина Олейник**

**Измаильский государственный гуманитарный университет,
ул. Репина 12, Измаил, 68600, Украина*

***Одесская национальная академия пищевых технологий,
ул. Канатная 112, Одесса, 65039 Украина*

Анализируются социально-экономические предпосылки как один из факторов формирования и устойчивого развития туристическо-рекреационного хозяйства Одесской области. Выявлено, какие негативные тенденции развития областного региона могут стать катализатором развития туристическо-рекреационной деятельности.

Ключевые слова: Одесская область, туристическо-рекреационная деятельность, социально-экономические факторы, депопуляция населения, безработица.